

ƏBƏDİ İZLƏR, YAŞARI SÖZLƏR “QARDAŞIM DAN QALAN DÜNYA” (POEMA-ETÜD) ƏSƏRİ ÜZƏRİNDƏ DÜŞÜNCƏLƏR

Hüseyn Kürdoğlu və Şirindil Alışanlının xatirəsinə ehtiramla

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və Jurnalistlər
Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıçılar Birləşməsinin üzvü

(Əvvəli ötən sayımızda)

Şirindil Alışanlı danışır, gəldikcə onun xatirələri dərinləşir, zaman baxımından daha əvvəlki dövrlərə qayıp açır. Biz vətəni, yurdunu sevən şairi bütün kamilliyi ilə görür, qavrayırıq. O, Azərbaycanda bütün etnik tayfaların, xalqların nümayəndələri ilə dostluq edə bilirdi. Onların hər birinə sonsuz sevgi bəsləyirdi. Övladlarının toyunda iştirak edirdi. Kədrli günlərində onların yanında ola bilirdi. Bütün bu təəssüratları biz Şirindil Alışanlının qardaşı haqqında xatirələrindən alırıq. Bizə elə gəlir ki, biz Şirindilə birlikdə həmin Hüseynli günlərin ən gözəl çağlarını təzədən yaşayırıq.

H.Kürdoğluya gəncliyində Bəxtiyar “Kürdoğlu” təxəllüsü verib. Əlbəttə, 50-ci illərin havasında bu yanaşmanı təbii qəbul etmək olar. Və Hüseyn özü də ədəbi təxəllüsü ilə fəxr edir, onu ustadan yadigar kimi şəxsiyyətinin ünvanı hesab edirdi. Şirindil Alışanlının yekun duyğulanmaları oxucunu kövrəltmək gücündədir. Doğru olaraq, Hüseyn Kürdoğlunun heyatını bir dastan kimi yaddaşında saxlayıb bu bərədə məmnunluqla söhbət açır. Şirindil Alışanlının xatirələrindən belə bir duyğu da yaddaşımıza hopur ki, onun yaradıcılığı zəngin mənəvi bostan kimi ona üz tutanlara həmişə zəngin erməğanlarını bəxş edəcək:

**Nə deyim, nə danışım, sözü dastan qardaşdan,
Zaman-zaman gül açan, özü bostan qardaşdan.
Hər nə desəm yaradı - nə bitməz, nə tükenməz,
Həqiqəti kəsərdə, düzü astan qardaşdan.**

Hüseyn üçün dünyanın ən üstün meyarı həqiqət olub. Ona görə sözü kəsərli olub ki, o hər vaxt həqiqətə tapınıb. Doğrunu deməyi vacib bilib. Hətta onun deyəcəyi doğrudan özünə ziyan gəlsə belə, mövqeyindən çəkilməyib. Məhz elə buna görə də hər hansı bir tədbirdə kövrək, duyğulu bir şair kimi tanınan Hüseyn Kürdoğlu prinsipial, mübahisəli məsələlərdə Şirindil Alışanlının dediyi kimi qəzəbli bir şir kimi də görünə bilirdi.

Bundan sonra “Qardaşından qalan dünya” poema-etüdün ən maraqlı hissələri gəlir. Müəllif H.Kürdoğlunu əhatə edən ailə mühiti haqqında məlumat verir. İş burasındadır ki, Bütün doğmalar, ailə üzvləri H.Kürdoğlunu bir ağsaqqal, bir müdrik, sevgili bir insan kimi özizləyir, ona son dərəcə doğma münasibət bəsləyirdilər. Amma buna baxmayaraq, Hüseyn Kürdoğlunu yaxalayan xəstəlik ondan el çəkirdi. Ruhən dağ cüssəli şair, cismən əriyib gedir, sanki bir çırağ kimi şamı sözləyir. Bu duyğulanmaları biz Şirindilin məlumat verdiyi ailə mühitinin şairə olan münasibətindən də anlarıq. Hər kəs şairin ağrısını sanki öz varlığında çəkir və bunu da elə Şirindil Alışanlı xüsusi bir təəssüratla ifadə edə bilir. Amma bu ifadə etməni Əli Rza Xələfi xüsusi həssaslıqla poeziyaya götürür. Bütün meqamların hamısına çox həssas poetik məzmun verə bilir. Biz həm

xronikani dinləyirik, olan əhvalatları yaddaşımıza yazırıq, həm də zövqlə yazılmış poetik parçaları məmnunluqla mütləq edirik, oxuyuruq; oxuduğumuz mətnin özü bir çox hallarda heyatın acılıqlarını bəşər nəslinin ağır-acısı kimi ümumiləşdirə bilir.

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, axı dördlük rübai törəməsidir. Ona görə də dördlüyü məşhurlaşdıran H.Kürdoğlunun heyatı, taleyi haqqında yazılan əsəri də elə dördlük janrında görməyimizi təbii qəbul etməliyik. Biz dəyişən ayrı-ayrı bəndlərdə heyatın necə fəlsəfi ümumiləşdirmələrlə verildiyini müşahidə edə bilirik:

...Söz oğlu söz qardaşın yarası köz olurdu,

Yara sözdən can alır hərdən göz-göz olurdu.

Danışdı Şirindil sinəsində çəkdiyi

Ağrının mində biri dilində söz olurdu.

Dördlüyün bu hissəsində Şirindilin adı mətnin

yazılması üçün əsas mənbə kimi yox, həm də elə H.Kürdoğlu kimi şairin heyatının acı səhnələrini canlılığı ilə yaddaşda saxlayan ziyalı, alim və ən başlıcası, yazıçı kimi əsərdən keçir. Şirindil Alışanlı “qardaşından qalan dünya” deyir, çox sərrast ifadədir. Həqiqətən H.Kürdoğludan sonra qalan xatirələr öz canlılığı ilə, yapışıqlığı ilə taniyanların yaddaşında yaşayır. Hər kəs H.Kürdoğlunun heyatı ilə bağlı hansısa bir epizodu çox böyük sevgi ilə xatırlayır. Maraqlanan hər kəsə öz doğmasının taleyi haqqında danışmış kimi söhbət açır. Əlbəttə, hər bir xatirənin dinləyicisi acılı-şirinli günlərin oqatına köklənir. Bununla da hər kəs yaxşı bilir ki, heyat heç kimə əbədi verilmir. Hər kəs görək yaşadığı heyatı sevgi ilə başa vursun. İnsanlara hörmət və ehtiram bəsləsin. Onda özündən sonra yaddaşlarda ən yaxşı duyğularla acılı-şirinli günlərin maraqlı portreti kimi qala bilər.

Hüseyn Kürdoğlunun ailə mühiti kifayət qədər geniş və əhatəlidir. Çox şaxələnməmiş, budaqlı bir nəsil

gözlərimizin önündə canlanır. Əlbəttə, Şirindil Alışanlının bələdçiliyi ilə biz bu nəslin adamlarını yaxından tanıyırdıq. Söz yox ki, bu insanlardan bir çoxu dünyasını dəyişib, heyatdan köçüb. Və indi o köçənlərin sırasında görkəmli alim Şirindil Alışanlı da var. Onun taleyi məhz xalqımızın mənəvi sərvətlərinin qorunması yolunda çarpışan bir insanın taleyidir.

Xatirələr acılı, şirinli duyğulardı,

Bəzən qəmli payızdı, bəzən güllü bahardı.

Yaşamağın dəyəri xatirədə görünür,

Xatirəsiz bir heyat çox mənasız olardı.

Alışan oğlu Həsən kökün əsil xalısı,

Hüseyn, Seyfi, Sehraya kədar - fəsil xalısı.

Gördü zaman sınağı Alışan, Sürəyya da

Urşan, Firuz, Şirindil - hər kəs nəsil xalısı.

Fəridə xanım özü Quba-Laçın körpüsü,

Məhəbbətə, sevgiyə qızıl tacın körpüsü.

Sisən, Nasir, İlahımın - sevgi, barı bəhrəsi,

Müqəddəslik adına ehtiyacın körpüsü.

Kimsəyə sirr deyil ki, Azərbaycan torpaqları işğal olundu. Yermiz-yurdumuz düşmən əlinə keçdi. Bu hadisə insanların bir çoxunda öz sarsıdıcılığı ilə iz buraxdı. Elə H.Kürdoğlunun da, Ş.Alışanlının da heyatının xeyli hissəsi işğal iztirablarını yaşamağa məruz qaldı. Doğrudur, H.Kürdoğlunun doğmaları, qohumları onu tek qoymurdu, ona hörmətli münasibət göstərirdi. Bütün bunları Ş.Alışanlı danışır. Amma onu demir ki, elə işğalın yaratdığı çox böyük ağır təkcə H.Kürdoğlunun yox, elə Ş.Alışanlının da taleyindən keçirdi. Bəlkə də bu qardaşları yaxalayan elə iztirablardan doğulan xəstəliklər idi. İztirabların yaratdığı ağır-acıları onların hər birinin varlığında çox kəskin, ağrılı iz buraxırdı. Zaman keçdikcə iztirablar onların varlığını sökdürdü. Zaman-zaman bundan doğan xəstəlik bu qardaşların varlığına sirayət edirdi.

Qarabağdan gələn dəhşətli köç Muğandan belə yayıldı. Azərbaycanın hər tərəfinə köçkünlik əzəbi daşıyan insanlar səpələndi. Laçından, Kəlbəcərdən, Qubadlıdan, Zəngilandan, Füzulidən, Ağdamdan, Şuşadan, erməni qəddarlığına məruz qalmış Qarabağın içərilərindən didərgin olan insanların heyatını görmək çox ağır idi. Hər kəs bu ağır-acımı sözlün həqiqi mənasında sonsuz əzablar kimi yaşayırdı.

Həmin günlərin ağır iztirablı zamanı H.Kürdoğlu bir ayrılıq əzəbi kimi daşıyırdı. Ş.Alışanlının söhbətlərindən məlum olur ki, həmin ağır günlərdə onun varlığına sirayət edən mənəvi əzablardan xilas olmaq üçün o, qardaşı Şirindil arzulayır. İstəyir ki, Şirindil onun yanında olsun.

Şirindil Alışanlının xatirələrinə əsasən bizdə belə bir qənaət yaranır ki, qardaşlar bir-birinə sonsuz sevgi, sonsuz istekli münasibət bəsləyiblər:

Qarabağdan gələn köç - yurd saldı, binə qurdu,

Laçınları qıy vuran qayalar sine qurdu,

Dağ arxalı bir nosil çağırdı: “hardasan, gəl”,

Tarixə sirdaş olub qayıda, dönə, qurdu...

Sözümdə bir nəslin taleyini yaşadım,

Dördlərlə ağrıdım, ağrısını daşdımd.

Çiçək açdı ruhumda sözüm ilə böyüdü

Əzəldən həmdərd olan bu “ayrılıq” yaşadım.

Övvali 10-cu səhifədə

Beləliklə, Şirindil Alishanlının danışdığı hekayət Əli Rza Xələfinin "Qardaşından qalan dünya" adlı poema-etüdünə çevrilir. Düzdü, müəllif bu hissoni poema-etüd adlandırır. Amma biz burada bütün varlığı ilə xalqını seven ki qardaşın zəngin mənəvi mühitindən bohs olunduğunu görürük. Əlbəttə, biz H.Kürdoğlunun heyatını ağırli dastan kimi qavrayırıqsa, indi də bu dastanın ən kədərli fəsilələrindən biri kimi elə Şirindilin taleyini görürük. Onların Azərbaycan poeziyasında, ədəbiyyatşünaslıq elmində çox böyük xidmətləri var. Xüsusilə Şirindil Alishanlının "Dilin estetik yaddaşı" adlı çox dəyərli kitabı yəqin ki, zaman-zaman yeni nəsillərin yetişməsində öz əhəmiyyətini göstərəcək.

Elə H.Kürdoğlunun özünün də poeziyasından başqa, zəngin poetik dünyasından başqa elmi araşdırmaları da kifayət qədər əhəmiyyətlidir. O, kürd poeziyasının inceliklərinə vara bilmiş görkəmli kürd şairlərinin yaradıcılığını mükəmməl elmi araşdırmalarla əbədiləşdirə bilmişdir.

Bütün bu söhbətlərdən sonra sanki Xələfli qardaşların taleyi ilə poema-etüddə vidaləşir. Amma ona danışılan, onun yaddaşına hopan xatirələri özü üçün bir əmanət hesab edir. Bu əmanətin dəyəri heç vaxt azalmayacaq.

Biz bir daha Xələfinin poetik təəssüratları ilə Laçına, məşhur Əhmədliyə kəndinə qayıdırdıq. Şair alimlərin doğulub-böyüdüüy evin eyvanından vətən təbiətinin gözəlliklərini seyr edirik.

Maraqlıdır ki, müəllif poemada Rusiyadan qonaq gəlmiş görkəmli alimlərin də adını çəkir. Məlum olur ki, Şirindilin elmi rəhbəri, akademik Yuri Borev və oğlu professor Borev Laçına, Əhmədliyə qonaq gəlirlər. Onlar budaqdan sallanan və həm də şairin qeyd etdiyi kimi ballanan gilasa təbiətin möcüzəsi kimi baxırlar.

**Əmanət bildim sözü, söz göyündə çaxana,
Canını közə tutub söz oduna yaxana,
Qartallar salam deyər, dağlar təzim eyləyər,
Əhmədliyə bir evin eyvanından baxana.**

**Qorib eldən hər gələn hekayət, həkət olar,
Qonaq döyən qapının ünvanı şöhrət olar.
Axın-axın dostların gəlşi bir tük salmaz,
Hər qonağın ayağı xeyir, bərəkət olar.**

**Kürdoğlu dördlülkləri hallanır budaq-budaq,
Şirindilin şərhləri allanır budaq-budaq,
Borevlər qonaq gəlib, gülür evyan sevinir,
Qızıl-qırmızı gilasa ballanır budaq-budaq.**

Və elə buradaca biz təbiətdən, dağlardan, Azərbaycanın möcüzəli diyarından ayrılırdıq. Azərbaycanın böyük sənətkarlarının, alimlərinin iztirablı heyatlarından varlığını hopan ağır duyulanmalardan çətin olsa da, ayrılmaqdayıq. Ancaq biz bu ayrılımda yadlaşmağa getmirik.

Məlum olur ki, müəllif bizi artıq özünün yaradıcılıq aləminə dəvət edir. Biz sözün bələdçiliyi ilə müəllifin yaradıcı mühitinə doğru yol alırıq. İndi onu ilk dəfə görmüş kimi yazı masasının arxasında müşahidə edirik. Qarşısında kağızlar var, qələmlər var. Hər şey ən sirlili duyğuların sözə çevrilmə məqamına doğru gedir və buradaca müəllif ilham perisini arzulayır. İndi ilham perisi necə onun varlığına yaxınlaşacaq, təbiətinə necə təsir göstərəcək və şair, şübhəsiz, bu duyulanmalardan sonra yaddaşında yaşayan təəssüratları necə yazıya gətirəcək? Bizi bu ritorik sualların cavabları maraqlandırır. Çünki o cavabları özümüz təəvvür edirik.

Onsuz da heyət sualları doludur. Hər birimizin heyət boyu öhdəsindən gələ bilmədiyimiz problemlər ola bilər. Biz çox istəyirik ki, heyətimiz üçün çətinliklər yaradan maneələri özümüz dəf edək. Təəssüf ki, bunu çox vaxt qəderince, vaxtında həll edə bilmirik. Elə bizim üçün mənəvi anlaşılmayan suallardan biri də Şirindil Alishanlı kimi bir alimin heyətdən vaxtsiz gətməsidir. Bütün hallarda biz "Qardaşından qalan dünya" poema-etüd əsərində Şirindilin özünün də parlaq obrazını görə bilirik.

ƏBƏDİ İZLƏR, YAŞARI SÖZLƏR "QARDAŞIMDAN QALAN DÜNYA" (POEMA-ETÜD) ƏSƏRİ ÜZƏRİNDƏ DÜŞÜNGƏLƏR

Zənnimcə, elə bu obrazın özü də bəzi suallara cavabdır.

H.Kürdoğlu da böyük şair-alim kimi izi qalan obrazdır. Ona görə ki, onun həm elmi yaradıcılığında, həm də poetik yaradıcılığında cəmiyyətin ən həssas problemləri diqqətə çəkilir. Bir sözlə, biz tam qətiyyətlə belə bir qənaətə gəlirik ki, H.Kürdoğlu heç vaxt unudulmayacaq və bu gün belə bir qənaət də bizim varlığımıza hakim olur ki, Şirindil Alishanlı da özünün parlaq ziyalı obrazı ilə nəsillə-nəsillə insanlara, yeni gələn nəsillərə özünün örnək təsirini göstərəcək.

Zənnimcə, bundan sonra biz şairin öz qəlbi ilə təəssüratlı duyulanmalarını müşahidə edə bilərik:

**Qələmlərim rəngbərəng... sıra-sıra düzülüb,
Kağızlar da ağappaq... təzə süddən süzülüb.
Hardasan ilham perim... gəlib görsən şairi
Səndən ayrı düşəli ayrılıqdan üzülüb.**

**Zamanım zalım oldu, verdi göz-göz dərldəri,
Sinəmdə ocaq çatdı, qoydu köz-köz dərldəri.
İndi başla, yaz görüm, hardan necə yazırsan,
Varlığında qaynayan acgöz-acgöz dərldəri.**

**Çağırdım qövsü-qüzeh yol olsun, yeriyim mən,
Yeddi rəngin üstündə dağ olum, əriyim mən,
Xəyalıma yeriyim, gözlərimlə oxşayım,
Səssiz sükut içində... dinnəyim, kırıyım mən.**

Bütün əsər boyu biz poema-etüdüün bədi məziyyətləri haqqında da söhbət açə bilərdik. Amma ümumi xətt, bizi cəlb edən hadisələrin ardıcılığı, xatirələrin kədər ovqatı qarışıq duyulanmaları bizim yaddaşımızı yalnız ədəbi düşüncə istiqamətində cəmlədi. Ayrı-ayrı bəndlərin özündə də maraqlı bənzətmələr var. Sanki müəllif şairin, alimin, doğulub-böyüdüüy diyara qövsü-qüzeh üstündə yeriyib gedir. Özü də göy üzü ilə gedərkən yerlərə baxır. Bu yerlərin hansı ağır-acı daşdığını sanki körpü bilib getdiyi qövsü-qüzeh üstündən görə bilir.

Maraqlıdır ki, müəllif H.Kürdoğlunu haqq yolunda olan bir gəncə buta verən bir dərviş donunda da görür. Onun düşüncələrinə görə bu dərviş ilin ən müqəddəs gecəsində yuxudaykən ona buta verib. Dərvişin verdiyi həmin badənini siri, səhri həmin butada cəmlənib. O buta şairlik eşqidir, sənət sevdəsidir. Ən həssas aləmə yol açan sehri bir iksirdir.

Müəllif doğru qeyd edir ki, haqq aşiqi pay verənin adına soruşmaz. Çünki bu haqqın özündən gəlir. Haqqın işə min bir adı var. Yalnız o kəslərə həmin dərvişin

verdiyi payın faydası olar ki, o heyatını həqiqətə, doğruluğa, mənəvi saflığa kökləsin. Bütün varlığı ilə insanlığa yönəlik bir heyət yaşasın.

Söz yox ki, həm H.Kürdoğlunun, həm Ş.Alishanlının yaşadığı ayrılıq əzablarını elə Əli Rza Xələfinin özü də daşıyıb. Onun mənəvi dünyası son bir qərinə ərzində nə qədər iztirabların daşıyıcı olub. Qəmi ilə, kədəri ilə elə H.Kürdoğlunun, Ş.Alishanlının getdiyi ayrılıq yolunun sakini kimi hər birimizin gözləri qarşısında qürbət əzabları ilə ömür yaşayıb.

Xalqımız Xudafərinə hərəst və ayrılıq obrazı kimi varlığında yaşadır. Eləcə də, Azərbaycan xalqının şimal və cənub adlanan hər iki tərəfi Xudafərinə birlik rəmzi kimi də mənəvi mühitlərində əziz tuturlar. İnsanın ali məqsədi cəmiyyətə nikbin əhval, xoş ovqat bəxş etmək olmalıdır. Çox təəssüf ki, bu günkü dünyanın siyasi mənzərəsində bir çox haqsızlıqlar insanlığa qarşı ən qəddar tərəfləri ilə görünür.

Otuz il Qarabağ torpaqları işğaldə qaldı. Çox təəssüf ki, özünü azad, demokratik cəmiyyətin qurucu bilən qərbilər bu haqsızlığa son ana qədər göz yumdular. Amma axır ki, Azərbaycan ordusu öz gücünü göstərdi.

Doğrudur, H.Kürdoğlu xalqımızın öz torpaqlarına qovuşduğunu görə bilmədi. Amma Şirindil Alishanlı, nəhayət, azad Laçına görə bildi. Bunun özü də bir rəmzi xarakter daşıyır. Sanki doğma yurtdundan ayrılıqla ömrünü başa vurmş qardaşına yurdun azad olunduğu haqqında bir xəbər apardı.

Bu bir qəmli dastandır. Bu qəmli dastanın hər sətrində ağrı-acı var. Amma bütövlükdə əsər çox həssas duyğularla yazıldığı üçün oxucunu ali insanlığa səsləyir.

Beləliklə, heyatın şirinliyi, ayrılığın acılığı haqqında yazılmış "Qardaşından qalan dünya" əsərinin son bəndlərini oxuyuruq; biz nağıl dastanın sonuna gəlib çatırıq:

**Haqq aşiqi soruşmaz pay verənin adına,
Bir almanın əvəzi alsə da heyatını...
Hər dərvişin bir payı... Kürdoğlu badə verdi
Alıb çəkdim başıma sözü'n şərbət dadım.**

**Ayrılığın özü də özümlə canbir olub,
Sözün damarlarında qan olub, can bir olub.
Bir yerdə alışmışıq, bir yerdə yanımışıq biz
Diri gözlə açmışıq - günəş bir, dan bir olub.**

**Çox nağıllar axır ki, sona yetdi, qurtardı,
Yaddaşlarda qalmadı, getdi, lətdi, qurtardı.
Qardaşından qalanı dünya bilən qardaşın
Hekayəti, nağılı burda bitdi, qurtardı.**

Azərbaycan xalqı sözlə, sənətə həmişə yüksək dəyər verib. Böyük söz adamları, elm adamları xalqımızın yaddaşında ən hörmətli mərtəbədə yaşayıb.

Həm Hüseyn Kürdoğlunun, həm də Şirindil Alishanlının parlaq obrazları, aydın simaları təkə yaddaşımızda yox, həm elə onların öz əsərlərində də yaşayacaq.

"Qardaşından qalan dünya" dəyərli poema-etüddür. Əsər "Bir ayrılıq odu var" poema-eposunun ən maraqlı hissələrindən biridir.